

Potřebujeme právní propagandu?

„Z toho vyplývá také nutnost pěstovat socialistické právní povědomí našich občanů, smysl pro právo a spravedlnost a dbát, aby si občané co nejvíce osvojili znalosti našeho práva, aby se v nich pěstovala úcta k zákonům a jejich dodržování. Přitom je nutné klást rovněž důraz na to, aby se preventivně předcházelo různým trestní a protizákonné činnosti. To je ovšem záležitost nejen teoretiků a právníků, ale všech odpovědných řídicích pracovníků, pedagogů a pracovníků tisku, rozhlasu a televize.“¹⁾

Dokumenty XIV. sjezdu KSČ a rovněž plenární zasedání ÚV KSČ v říjnu 1972 zvýraznily význam socialistického práva a zákonitosti pro socialistickou společnost v dané vývojové etapě a její další výstavbě. Úsilí strany o zvýšení významu a funkce práva by mělo být podnětem k přemýšlení o tomto úkolu ve všech jeho aspektech a složitosti.

V současné polské právní vědě převládá názor, že právo (právní jevy), se projevují ve třech základních aspektech: normativním, psychologickém a sociologickém.

Marxismus-leninismus o vědomí a jeho formování

Vědomím nazýváme složitý proces, který vzniká a probíhá při kontaktu člověka s okolním světem (bytím), který jej obklopuje. Vědomí je funkcí „onoho zvláště složitého kousku hmoty, který nazýváme mozkem“.²⁾

Vědomí a bytí existují v dialektickém vztahu, v permanentním vzájemném vlivu (interakci).

¹⁾ Ze zprávy předsednictva ÚV KSČ „O hlavních úkolech ideologické práce po XIV. sjezdu KSČ“ přednesené na plenárním zasedání ÚV KSČ v říjnu 1972. RP z 30. 10. 1972.

S touto klasifikací se ztotožňujeme a bereme ji v úvahu při promýšlení linie a úkolů strany v oblasti práva. Cílem této stati je věnovat pozornost i psychologickým aspektům práva, tedy otázkám jak účinněji a efektivněji zprostředkovat „průnik práva“ do vědomí lidí, aby právo ještě lépe, v širším měřítku plnilo svoji významnou společenskou funkci, působilo výchovně a motivačně na ty, kterým je určeno. Kromě toho pokusit se o promítnutí právní problematiky do systému ideologické práce strany z hlediska dokumentů a jednání říjnového pléna ÚV KSČ.

Klasikové formulují vzájemný vztah bytí a vědomí takto:

„Bytí lidí není určováno jejich vědomím, nýbrž naopak, jejich vědomí je určováno společenským bytím“.³⁾

„Člověk ve své praktické činnosti má před sebou objektivní svět, závislý na něm, jím určuje svou činnost“.⁴⁾

²⁾ V. I. Lenin, Materialismus a empiriokriticismus, str. 213.

³⁾ K. Marx, Předmluva ke kritice politické ekonomie. Vybrané spisy I, str. 370.

⁴⁾ V. I. Lenin, Filosofické sešity. SNPL Praha 1953, str. 155.

Vědomí způsobuje, že si lidé uvědomují svou existenci a objektivní požadavky, které jsou kladeny na jejich chování a činnost. Vědomí předpokládá schopnost uvědomělého vztahu k okolnímu světu. Vědomí je produktem společenského vývoje, společenské výrobní činnosti.

Souhrn velkého počtu individuálních vědomí tvoří **společenské vědomí**. Společenské vědomí je rovněž souhrnem společenských idejí, teorií, názorů, zájmů, snah (ekonomické, politické, kulturní, morální, ideologické), odrážející podmínky materiálního života, způsob výroby. Společenské vědomí existuje jako „duchovní život“ historicky dané společenské formace. Společenské vědomí není homogenní, je diferencováno, zejména působením třídních protikladů. Proto hovoříme rovněž o třídním vědomí, které zahrnuje také sociální pocity, náklady, zvyky a mravy společenských tříd. **Třídní vědomí** je vyjádřeno především v určitých zásadách, názorech a postojích ideového obsahu.

V podmínkách třídního boje se vyvíjí **socialistické vědomí** jako důsledek života, boje, idejí, zájmů dělnické třídy. Socialistické vědomí se od třídního vědomí odlišuje svým kvalitativním obsahem. Odráží

nejpokrokovější — socialistickou ideologii, zákonitosti vývojových tendencí a poznání historického úkolu dělnické třídy. Socialistické vědomí se výrazně formuje zejména v procesu socialistické a komunistické výstavby.

Ve vědomí se projevují dvě základní tendence:

— tendence progresivní, akcelerační, které se promítají v lidské snaze vytyčovat směle cíle, předvídat, plánovat a usilovat o pozitivní změny; tyto tendence jsou hybnou silou světového pokroku;

— tendence retardační, ulpívání na přežitcích, na starém, překonaném, zvyklostech a přežitcích.

Komunistické strany ve své teoretické i praktické činnosti docenují význam vědomí jeho vlastností a tendencí. Leninské teze „... že svět člověka neuspokojuje a člověk se rozhoduje svým jednáním jej změnit“⁵⁾ je inspiruje ke koncipování směrych cílů, k plánům revolučních, socialistických a komunistických přeměn. Intenzivní ideologickou práci získávají masy pro své závery cíle a plány, překonávají brzdicí elementy ve vědomí mas a povznášejí je na úroveň svých cílů.

Právní vědomí a jeho formování

Klasikové marxismu-leninismu zabývají se socialistickou revolucí, přeměnou společenských vztahů, pojednávají rovněž o právu s ohledem na jeho regulativní význam pro společnost a právní vědomí. Uvedme si pro ilustraci některé úvahy.

Marx psal: „Předpokládá-li pojem zločinu trest, pak skutečnost zločinu vyžaduje míru trestu“⁶⁾. Dále píše, „... že nerozlišující tvrdost ruší všechny výsledky trestu, protože zrušila trest jako výsledek práva“⁷⁾.

„Dávno už bylo řečeno,“ napsal Lenin, „že odstrašující význam trestu vyplývá nikoli z jeho přísnosti, nýbrž z jeho neodvratnosti. Není důležité, aby zločin byl trestán přísně, ale aby žádný zločin nezůstal neodhalen.“⁸⁾

V. I. Lenin při práci na programu strany (pro VIII. sjezd KSR/b v roce 1919) se zabýval otázkou trestů:

1. 0% podmíněných odsouzení,
2. veřejné pokárání,

3. nahrazení odnětí svobody nucenou prací na svobodě,
4. zavedení soudružských soudů pro určité kategorie v armádě a na pracovištích“⁹⁾.

Z citovaných pramenů vyplývá, že autorům šlo především o vliv na vědomí společnosti prostřednictvím práva a právních nástrojů. Že represy sice akceptovali jako součást výchovy, ale druhořadého významu. Právo a jeho vliv na vědomí společnosti, očekávané změny ve vědomí chápali jako neoddelitelnou součást revolučních přeměn, jako součást revolučního procesu jednotlivce, skupin i celé společnosti. V. I. Lenin učil, že „... podstata proletářské diktatury nespočívá v pouhém násilí, a ne především v násilí. Hlavní podstata spočívá v organizovanosti a ukázněnosti předvoje pracujících, jejich avantgardy, jejich jediného vůdce — proletariátu“¹⁰⁾.

Již malé dítě je ve svém nezáodoucím chování usměrňováno domlouvo nebo sankcí. Je u něho pěstováno vědomí hodnot (morálních hodnot). Do jeho chování je vštepováno co je správné, nesprávné,

⁵⁾ V. I. Lenin, Filosofické sešity. SNPL Praha 1953, str. 179.

⁶⁾ K. Marx, B. Engels, Soč. t. 1, str. 124.

⁷⁾ K. Marx, B. Engels, Soč. vyd. 2, t. 1, str. 123.

⁸⁾ V. I. Lenin, Polnoe sobranije sočinenij, t. 4, str. 312.

⁹⁾ V. I. Lenin, Polnoe sobranije sočinenij, t. 27, str. 191.

¹⁰⁾ V. I. Lenin, Polnoe sobranije sočinenij, t. 38, str. 385.

dovolené, nedovolené...). Zde začíná ona dlouhá zprostředkovaná cesta k poznávání práva. Právo v této fázi života nepůsobí na člověka přímo, ale zprostředkovaně. Vědomí člověka je nejprve ovlivňováno k žádoucimu společenskému chování tím, že jsou mu vštěpovány „morální normy“. Tyto morální (společenské, sociální) normy působí proto daleko dříve než platné právo. Tak vzniká v lidském vědomí „základna“, na kterou navazuje další rozvoj právního vědomí. Člověk je determinován společenskými vztahy, zvyklostmi a jím podřizuje své chování. Tak se také člověk podřizuje požadavkům práva, aniž by měl často o právo konkrétní vědomosti. Tehdy, když člověk má vědomost platného práva, působí na něj právo již přímo. Lidé si zvykají na požadavky práva. Právo působí výchovně a motivačně. Právní předpisy vynucují určité chování, jednání. Fixují do vědomí lidí požadavek určitého chování, který se stává návykem. Právo působí nejprve pod nátlakem, později samočinně, automaticky. Říkáme, že právo se prosadilo do vědomí a působí jako přirozené. Právo vybízí, nutí ke stanovenému chování, motivuje. Proces vývoje individua v aktivní bytost nazýváme socializací. Podstata socializace spočívá v tzv. interiorizaci (přijetí za své) určitých vzorů, soustavy vzorů společenského chování, rolí. V tomto procesu se člověk rovněž zapojuje do širších společenských vztahů. Integruje se s jinými lidmi, názory, idejemi, institucemi, skupinami.

Ukazuje se, že čím pokročilejší je socializace jednotlivce, skupiny, tím více mají lidé sklon požadavky práva akceptovat. Čím vyšší je stupeň socializace, tím větší je tlak veřejného mínění, tím menší je potřeba pozitivního práva k regulaci společenských vztahů. Socializační proces, akceptace chování předepsaného právem je jedním ze základů problémů působení práva.

Konstatujeme-li, že lidské vědomí je složitým odrazem vnějšího světa, pak právní vědomí — stručně řečeno je představa lidí (jednotlivců a společností) o právu.

Právní vědomí je souhrnem názorů na právní normy, právní vztahy, právní jevy, práva a povinnosti občanů, činnost orgánů (normotvorných, správních, soudních apod.). Právní vědomí jako produkt myšlení člověka je psychickou kategorií, patří do sféry lidské psychiky (psychických rysů osobnosti). V této sféře můžeme pozorovat jednotlivé procesy (skupiny procesů) probíhající ve vědomí: poznávací (intelektuální), hodnotící (hodnotový) a emocionální.

Procesy uvnitř vědomí probíhají stejně jako vývoj osobnosti, společnosti — dynamicky. Právní vědomí vzniká a formuje se v procesu aktivního styku s objektivním světem, je odrazem prostředí: Nikoli však odrazem mechanickým:

— je odrazem zprostředkovaným (předešlými zkušenostmi myslícího a jednajícího jedince, skupin, společnosti...);

— jde o historické zkušenosti (zkušenosti dané vývojem a časovým úsekem života);

— je odrazem hodnotovým (každý člověk uskutečňuje hodnocení a zařazení jevů podle vlastních zájmů nebo skupinových); hodnoty můžeme třdit podle řady kritérií a tvořit hodnotový systém (hierarchii hodnot).

Právní vědomí je součástí společenského vědomí, má svoje výraznější funkční rysy:

1. Právní vědomí ovlivňuje realizaci regulativní a výchovné funkce práva ve společnosti. Vytvářením typů a modelů chování vystupuje právo jako významný mocenský nástroj regulování společenských vztahů. Právo ve společnosti působí výchovně a motivačně. Právo fixuje do vědomí lidí požadavek určitého chování nebo zdržení se určitého chování.

2. Právní vědomí podmiňuje uplatnění práva jako nástroje společenské kontroly. Společnost může dobře fungovat tehdy, jestliže právo plní svoje funkce, jestliže členové společnosti uznávají a respektují právní řád. Společenská kontrola probíhá jako konfrontace vědomí (skupin, společností) a praxe.

3. Právní vědomí je klíčovým činitelem při upevňování právní jistoty. Ve společnosti převládá zájem na relativní stabilitě a jednotném dodržování právního řádu. Porušování požadavků právního řádu a zákonnosti působí opačně.

4. Právní vědomí je jedním z činitelů ovlivňujících legislativní tvorbu, je elementem komunikačním. Právo vzniká jako výsledek společenských potřeb, mění se jak člověk mění skutečnost. Svoji komunikační funkci plní jak ve společnosti samé, tak spojuje činnost institucí práva.

Významná úloha právního vědomí aktualizuje potřebu jeho soustavného formování. Pod pojmem formování máme na mysli pozitivní působení přetváření. Formovat právní vědomí znamená aktivně, účinně ovlivňovat názory, postoje, chování lidí, skupin společností. Ovlivňovat je v tendencích socialistického práva a právního řádu.

Hlavními předpoklady ke splnění tohoto cíle spatřujeme v:

— optimálním fungování práva, právních institucí, v potřebné stabilitě práva, socialistické zákonnosti a jednotném uplatňování požadavků práva;

— poskytnutí veřejnosti všemi dostupnými prostředky a formami maximum informací o socialistickém právu (právním řádu).

Právní propaganda je integrální součástí ideologické práce strany

ÚV KSČ se soustavně zabývá hodnocením plnění linie vytyčené XIV. sjezdem KSČ. Jen v r. 1972 se ÚV KSČ zabýval třikrát těmito otázkami, zejména pak ekonomikou. Vedení strany dobře ví, že na rozvoji socialistického hospodářství se pracující mohou nejlépe a nejnázorněji přesvědčit o správnosti nastoupené linie, o její úspěšnosti pro každého jedince i společnost.

Úspěšná realizace ekonomického programu strany pozitivně ovlivňuje společenské vědomí, přispívá ke společenské a pracovní aktivitě lidí. Strana si klade uvědomělé cíle na cestě výstavby socialismu a komunismu. Plnění těchto cílů vyžaduje cílevědomé a účinné ideologické působení marxisticko-leninských idejí.

XIV. sjezd KSČ formuloval smysl a poslání ideologické práce takto: „...utvářet socialistické vědomí lidu na principech vědeckého světového názoru, vychovávat jej v duchu socialistického vlastenectví, proletářského internacionalismu a solidarity s bojem revolučních sil proti imperialismu ve světě... Nedílnou součástí ideové výchovy je utváření socialistického vztahu k práci, upevňování uvědomělé kázně, zvyšování odpovědnosti jednotlivce ke společnosti, boj proti všem projevům maloburžoazního myšlení, náboženským přežitkům, nacionalismu a proti antisovětskému a všem formám buržoazní ideologie.“¹¹⁾

Jedním z účinných nástrojů ideologické práce strany je propaganda. Propaganda osvětluje cíle a úkoly a rovněž odpovídá na aktuální otázky života. Za integrální součást propagandy považujeme **právní propagandu**.

Právní propaganda slouží potřebám soustavného pozitivního ovlivňování právního vědomí. Právní propagandě připadá úkol spolupodílet se na formování a rozvíjení morálně politické jednoty socialistické společnosti, na probíjení politiky strany

Uplatňování těchto předpokladů chápeme v dialektické jednotě.

Formovat právní vědomí znamená je poznávat. Proto právní vědomí jako objekt našeho zájmu musí být podrobeno soustavnému poznávání. Plné poznání právního vědomí nám umožní volit prostředky a zaměření našeho výchovného působení. Soustavné poznávání je podmínkou právní výchovy.

v širokých masách pracujících, zejména politiky právní. Osvětluje opatření strany a státních orgánů v oblasti státu a práva. Tak aktivně přispívá k mobilizaci občanů na jejich realizaci.

V čem můžeme spatřovat novou, soudobou aktuálnost právní propagandy?

a) Současný rozvoj vědy a techniky (pronikání vědeckotechnické revoluce) se nutně projevuje v dynamice rozvoje společnosti, ekonomiky a vztahů. Společenské a ekonomické změny vyvolávají tlaky na změnu práva. Současně však existuje celospolečenský zájem na relativní stabilitě právního řádu. S rozvojem práva a právních institucí rostou požadavky na občany z hlediska orientace a znalosti platného právního řádu, přičemž sama právní znalost občanů přispívá ke stabilitě a funkčnosti právního řádu.

b) V nazírání na právo se projevují některé krajnosti, které vulgarizují úlohu práva. Přeceňování právních nástrojů vede k nahrazování živé organizátorské práce s lidmi. Podceňování práva vede k porušování socialistické zákonnosti a k ohrožení pocitu právní jistoty u občanů. Zdokonalování socialistické demokracie se něcbejde bez čelení těmto tendencím mj. i rozšiřováním právních znalostí všech občanů.

c) Rozvoj ekonomiky a nové nároky dané komplexní socialistickou integrací kladou zcela nové požadavky na právní sféru jak v teorii, tak v praxi.

d) Zaostávání vědomí, maloburžoazní přežitky, působení cizích ideologických vlivů se projevuje v protispoločenské činnosti. Patří proto mezi prvořadé úkoly státních orgánů vést energický a důsledný boj proti kriminalitě a trestnosti. Boj s protispoločenskou činností však nemůže být záležitostí pouze trestního postihu, ale spolupráce veřejnosti se státními orgány, ve vytváření nesmiřitelného ovzduší a morálního odsouzení. Rovněž také v napomáhání při převýchově těch, kteří se této činnosti dopustili.

¹¹⁾ Z rezoluce XIV. sjezdu KSČ. Viz protokol XIV. sjezdu KSČ, Svoboda 1971

Pokus o syntetické vyjádření smyslu právní propagandy z hlediska výše uvedené tendence by vypadal takto:

„Smyslem právní propagandy (výchovy) jako integrální součásti ideologické práce strany je působit na vědomí lidí systematicky a cílevědomě. Zprostředkovat „průnik práva“ do vědomí lidí. Tím přispět k aceleraci jejich socializačního procesu, k aktivnímu akceptování požadavku socialistického právního řádu, akceptaci pozitivních společenských rolí, vzorů chování, typů žádoucích vztahů. Toto vědomé intelektuální jednání přispěje k přetváření chování a jednání mas a tím i k vědomé a regulované změně stávající skutečnosti“.

Jinak a stručně řečeno přispět k výchově člověka myslícího a jednajícího socialisticky. V tomto smyslu můžeme označit právo a právní výchovu za důležitý nástroj socialistických revolučních přeměn, nástroj, který vstřebuje společenskému vědomí nové socialistické vztahy a hodnoty, práva a povinnosti občanů.

Právní propaganda není tedy jakýmsi odborným specifickým zájmem lidí činných ve sféře práva pouze profesionálním zájmem juristů, ale z hlediska svého dosahu jde o společenský závažný úkol, který chápeme jako integrální složku celkové ideologické práce strany.

ČSLA a právní propaganda

Připomeňme si důvody, které upřednostňují intenzivní provádění právní propagandy v ČSLA.

V článku „Socialistické právo a ČSLA“ ve Vojenské mysli číslo 9/1971 jsem zvláštěnosti armády jako sociálního systému definoval takto:

„... armáda je relativně uzavřený sociální systém, centralizovaný, hierarchický, funkčně budovaný, s přesně vymezenými kompetencemi a značně zformalizovanými vztahy, které upravují příslušné kogetní normy, pravidla a organizační pořádky. Profesionálním posláním tohoto systému je funkce politickomocenského nástroje.“

Takto definovaný systém může racionálně fungovat za předpokladu, že jeho výstavba, funkce, bude přesně a přesně vymezena právem. V armádě je takřka každý vztah, každé předpokládané jednání a konání upraveno právem. Jde tedy o sociální systém, ve kterém intenzita a hustota použití práva dosahuje mimořádné úrovně, kde můžeme hovořit o právně komplikovaných podmínkách.

Každý příslušník ČSLA má povinnost

KSSS od dob Leninových věnovala pozornost zvyšování právní kultury svých občanů. Právě v SSSR je právní propaganda sovětských zákonů považována za součást ideologické práce strany. L. I. Brežněv ve svém projevu k voličům 12. 8. 1970 řekl, že „socialistická zákonnost, právní řád — jsou základem života společnosti jeho občanů“.

Přiblížení právního řádu sovětským občanům je chápáno ve smyslu teze V. I. Lenina o dozoru nad zákonností v podmínkách socialistické demokracie, kde se tato záležitost stává záležitostí všelidovou. Proto KSSS, státní orgány, školy, odbory, justiční aparát, prostředky masové komunikace usilují o to, aby sovětské zákony byly známy, zejména na úrovni všech vedoucích a řídicích pracovníků. Právní propaganda je považována za důležitý prostředek k mobilizaci sovětských lidí za bezpodmínečné plnění zákonů, boje s porušováním zákonů. Sovětské prameny uvádějí zjištění, že porušování zákonů zejména ze strany mládeže bývá v důsledku neznalosti ustanovení práva (oslabené vědomí osobní odpovědnosti v důsledku neznalosti).

Stranické orgány zařazují témata právní propagandy do stranického školení, kde se těší zasloužené pozornosti u posluchačů.

zvládnout základní požadavky minimálně vojenského práva, žít a vykonávat službu podle práva (řádů a předpisů). Souhrn těchto důvodů, vedle obecně působících důvodů, upřednostňuje význam informovanosti a tedy právní propagandy v ČSLA.

Další osud právní propagandy v ČSLA je nutné spojit s ideologickou prací strany v ČSLA a dát jí pevnou **koncepti a systém**. Konceptce by měla vymezit obsahové zaměření a cíle, diferencovaně přihlídnout k potřebám socialistické výchovy a zájmům posluchačů.

Základní zaměření můžeme nastínit takto:

- význam, funkce, úkoly socialistického státu a práva,
- vybrané kapitoly ústavního práva,
- vybrané otázky vojenského práva,
- některé tendence socialistické právní integrace.

V **koncepti** by bylo vhodné vymezit minimální a maximální cíle:

V I. etapě — formulovat minimální úkoly, které by spočívaly ve stanovení někte-

rých aktuálních informativních témat, s využitím dnešních sil, prostředků a struktury. Časově omezit tuto etapu jistě improvizace rokem 1975. Do této doby vypracovat plány, metodické pomůcky a jejich aktivizaci.

Ve II. etapě — realizovat maximální program na základě pevně stanoveného plánu pojatého do směrnic náčelníka HPS. Ve směrnicích vymezit diferenciaci s využitím struktury stranického školení, vojenských škol apod. Zasazením právní propagandy do pevného organizačního rámce, zavedením fungujícího systému budou nesporně vytvořeny podmínky pro přechod od právní propagandy k vyššímu stupni —

k právní výchově. Časově tuto etapu ohraničit r. 1975—1980.

Nejde nám samozřejmě o samostatné propagování vybraných ustanovení zákonů, ale o dosažení toho, aby právní propaganda (právní výchova) odpovídala na živé otázky stranické politiky v oblasti státu a práva, aby byla pevně spojena s životem vojsk, reagovala na problematiku kázně, mimořádných událostí, na stav bojové pohotovosti, podle podmínek reagovala na negativní protispolečenské tendence, vztahy mezi ročníky, nadřízenými a podřízenými apod. Tedy ne propaganda pro propagandu, ale živá aktuální, která bude mít ohlas a vyvolá zájem u posluchačů.

Průnik socialistické ideologie do vědomí občanů, formování socialistického vědomí nemůže strana ponechat živelnosti, ale svádět neutuchající zápas na ideové frontě.

Právní vědomí jako jedna z forem společenského vědomí má pozitivní, nezastupitelný význam pro socialistickou společnost. Proto právní propagandu považujeme za integrální součást ideologické práce naší strany a stranických organizací. Mimořádný význam právní propagandě přikládáme v socialistických ozbrojených silách.